
Dr Đorđe BOŠAN

IZ REDA ZA GUBILIŠTE MAJKA ME GURNULA U ŽIVOT

Dr Đorđe Bošan (Boschan) rođen je 8. juna 1926. u Senti, od oca dr Aleksandra Bošana i majke Paule, devojačko Šrajer (Schreier). U porodici, pored njega, bili su starija sestra Magda (1922) i mlađi brat Pavle (1931). Rat su preživeli jedino sestra Magda i Đorđe.

Dva razreda osnovne škole završio je u Senti, a ostale razrede osnovne i pet razreda gimnazije u sedam mesta u Bačkoj i u Kikindi. Posle oslobođenja, viša tri razreda gimnazije pohađao je u Novom Sadu, a fiziku na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu. Doktorirao je na istom fakultetu 1976. godine i stekao titulu doktora fizičkih nauka. Predavao je fiziku na više visokoškolskih ustanova. Bavio se eksperimentalnom fizikom i objavio oko 130 stručnih i naučnih radova, od kojih su najznačajniji objavljeni u Engleskoj, Nemačkoj, Mađarskoj i Jugoslaviji.

Od 1954. godine u braku je sa Blažijom, rođenom Kosić, hemičarkom. Starija kćerka Helena Pavlica je inženjer elektrotehnike, sa porodicom živi i radi u Kairu, a mlađa kćerka je doktor medicine, specijalista za dečije bolesti, pulmolog. Radi u Nišu.

Ima četiri unuka i jednog praunuka, u Sarajevu.

U porodici smo govorili mađarski. Roditelji su bili religiozni, ali ne ortodoksni, tako da smo u porodici slavili najveće jevrejske praznike. Šabat je uvek bio poštovan. Premeštali smo se po raznim mestima u kojima, uglavnom, nije bilo sinagoge, osim u Novom Sadu. Neposredno i lično nismo bili pogođeni antisemitizmom, ali smo osećali izvesnu hladnoću prema nama. Do rata, menjajući boravište svake godine, nisam mogao steći trajna prijateljstva. Menjali smo boravišta zbog veoma lošeg materijalnog stanja oca kome su, kao advokatu, prihodi bili minimalni, te je pokušavao da nađe mesto u kojem će imati više

*DORĐEVI roditelji: otac ALEKSANDAR
i majka PAULA, rođena ŠRAJER*

posla. Otac je bio daleko skromniji nego što je bilo uobičajeno u njegovoj struci. Nikad nije izgubio neku parnicu, jer se prihvatao samo poštenih poslova. Često mi je govorio o književnosti, kao retko obrazovan intelektualac, i to u veoma širokom rasponu – od starogrčke filozofije pa do Rabindranata Tagorea, takoreći njegovog savremenika. Inače, imao je ogromnu biblioteku, koju sam koristio u granicama mojih interesovanja. Majka je završila srednju školu u Baji, početkom veka, u vreme kada devojke obično nisu išle u srednju školu. Roditelji su se voleli, atmosfera u kući je bila veoma prijatna. U kući smo imali minore i sve što je bilo potrebno za obeležavanje praznika.

Bio sam vrlo mlad, ali već od dolaska Hitlera na vlast, 1933. godine, pratio sam kako je narastao fašizam, što je bilo jedino uznemirenje koje je ulazilo u porodicu. Preko radija i štampe pratili smo šta se događa. Predosećali smo nesreću, više instinktom nego znanjem.

Peti razred gimnazije završio sam u Starom Bečeju, svakodnevno putujući vozom iz Čuruga. Taj razred sam upisao ujesen 1940, a završio sam ga 1941. godine, posle okupacije, na mađarskom jeziku. Do

tada je nastava izvođena na srpskom jeziku. Onda mi je školovanje prekinuto a ujesen 1941. godine uhapšena mi je sestra pod sumnjom da je bila politički radnik. Osuđena je na dugogodišnju robiju. U početku, kaznu je izdržavala u poznatom zatvoru Marijanostra (Márianosztra) u Mađarskoj, a kasnije u velikim nemačkim koncentracionim logorima. Oca su ubili u Čurugu 5. januara 1942, u raciji na Jevreje i Srbe a njegovo telo bacili pod led na Tisi. Tako smo ostali majka, brat i ja. Neposredno posle tog događaja, preselili smo se u Staru Moravicu u Bačkoj, kod dede, dr Aleksandra Šrajera, koji je bio opštinski veterinar. On je pre rata penzionisan, da bi u ratu, zbog potreba veterinarske službe, od strane Mađara bio reaktiviran. Od maja 1942. do maja 1944. godine, s obzirom na to da nisam išao u školu, bio sam šegrt u jednoj elektrotehničkoj radionici u Staroj Moravici. Mislim da sam naučio zanat, što mi je koristilo čak i na studijama.

*DORĐE sa mlađim bratom
PAVLOM u Staroj Moravici
1943. godine*

Maja 1944. sakupili su nas u Staroj Moravici i prebacili u geto u Subotici. Nešto pre toga, 19. marta, Nemačka je okupirala Mađarsku. U getu smo se zadržali vrlo kratko. Hranili smo se na kazaunu, kao vojska.

Moju sestru, koja je bila u Marijanostri, majka i ja posetili smo samo jednom. U Pešti smo menjali prevoz i, prolazeći kroz Budim, u jednoj bočnoj ulici, koja se zvala Ulica plave kugle, ugledali starijeg očevog brata kako gleda kroz prozor. Pogledi su nam se sreli, ali to je trajalo manje od sekunde. On se momentano povukao u kuću i zatvorio žaluzine. Shvatili smo da bi za njega kontakt predstavljao tragediju pošto se on tamo krio. Bez reči i najmanjeg zaustavljanja produžili smo dalje. Magdu smo videli u Marijanostri. Na njeno pitanje: kada ćemo ponovo doći, majka je odgovorila, za porodicu, važnom rečenicom:

„Dok višnje procvetaju“.*

To je bio moj jedini kontakt sa Magdom.

---

* Magda Simin je objavila knjigu pod nazivom „Dok višnje procvetaju“, u izdanju Izdavačkog preduzeća „Bratstvo-jedinstvo“, Novi Sad, 1958. (*prim. red.*)

Posle kratkog boravka u getu u Subotici, neki SS oficir nas je postrojio i rekao da zanatlije istupe iz reda. Stajao sam sa desne majčine strane, a mlađi brat sa leve. Čim se začuo poziv SS-ovca, majka me je desnom rukom izbacila napred. I dok sam se od majčinog gesta osvestio, našao sam se u koloni zanatlija. Možda dan kasnije, sve iz geta strpali su u teretne vagone, uključujući moju majku, brata i baku. Deda Aleksandar je umro u Staroj Moravici pre ovih događaja. Sa tim nisam mogao da se pomirim i pred kompozicijom sam pristupio SS oficiru i zamolio ga da mi majku i brata ne šalje u Nemačku. On je mirno odgovorio:

„Zašto ne? I moja žena je u Nemačkoj“.

Na tome se završilo. Transport je moje odveo u Aušvic, odakle se niko nije vratio. Ja sam, sa nekim zanatlijama, prebačen u Baju, u radni logor jedne nemačke SS divizije. Sa tim radnim logorom kretali smo se širom Mađarske, zatim kroz Sloveniju do mesta Hoče, kod Maribora, a zatim preko Mađarske i Češke do južne Poljske. U maju 1945, bežeći pred Sovjetima, divizija se povlačila preko Češke, zajedno sa našim radnim logorom.

Presrela nas je kolona sovjetskih tenkova. Na sreću, naši kamioni su stali na ulazu u jedno ogromno zapušteno groblje pa smo se sakrili između grobova. Kad se situacija smirila, pešice smo stigli do Brna, a odatle, na barijerama teretnog voza, do Budimpešte. Tamo nas je čekao kaban sa supom i put smo nastavili putničkim vozom, do Subotice.

U pokretnom radnom logoru, nas zanatlija bilo je oko dvadeset. Po nomenklaturi, to je bio robovski rad. Da bismo mogli da radimo, relativno dobro su nas hranili. Obavljali smo pomoćne tehničke poslove i utovar i istovar vagona. Nikoga iz grupe ranije nisam poznavao. Rad je bio izuzetno težak, ali nismo imali logorskih ograničenja kao ostali. Smeli smo međusobno da razgovaramo. U stvari, bili smo im potrebni kao fizička radna snaga, kao što se koristi rogata marva! Pokoravali smo im se, radili, a oni nas trpeli. Niko od nas nije ubijen, niti je poginuo. Nismo bili fizički tlačeni. Svih nas dvadeset bili smo Jevreji. Tako je trajalo godinu dana, do oslobođenja.

MAGDA BOŠAN SIMIN, sestra ĐORĐEVA, jedina je, uz njega, od cele porodice preživela Holokaust

A kad smo pomislili da smo se oslobodili, okružila nas je vojska i odvela u karantin. Posle nekoliko dana, konačno sam se vratio u Staru Moravicu. Teško je opisati osećanje koje me je prožimalo prilikom povratka, pomešano s radošću što sam ostao živ i tugom što sam izgubio najbliže. Jedino je ostao živ ujak Mirko Šrajer, mamin brat, potporučnik Kraljevske vojske koji je, kao komandir artiljerijske baterije, herojski preživeo krvavu jednodnevnu borbu u kojoj je uništio tri čelna tenka Vermahta u koloni koja se povlačila iz Bugarske. Bio je zarobljen. Kasnije je uspeo da iskoči iz vagona u Erdelju, odakle je došao kući u Staru Moravicu. Međutim, odmah je upućen u mađarske vojne radne jedinice. A kada se odande oslobodio, prešao je u Jugoslovensku vojsku. Sa njom je, kao artiljerijski izviđač, prešao put do Austrije. Moj drugi ujak, Stevan (Pišta) sa njim je bio u Ukrajini i Rusiji, gde je i poginuo.

Kada sam stigao u Staru Moravicu, ujak se još nije bio vratio. Dočekala me je buduća ujna, koja je čuvala kuću za vreme rata.

Zatim sam prešao u Novi Sad. Živeo sam kod sestre i oko pola godine radio kao radnik na električnoj centrali, do jeseni, kada sam upisao šesti razred gimnazije.

A moj susret sa jedinom osobom iz naše porodice koja je ostala živa, mojom sestrom Magdom, posle rata, ravan je scenama iz grčkih tragedija.

U Aušvicu su stradali i Mirkova žena Vera Šefer i njihov desetogodišnji sin Đurika. Mlađi stric, Jakob Bošan, matematičar i poznati šahista, koji je živeo u Kikindi, sa suprugom i kćerkom je prebačen na beogradsko stratište, odakle se nisu vratili.

SOLDATOVIĆEV spomenik ubijenima u raciji od 5. januara 1942. u Čurugu, u kojoj je stradao i otac ĐORĐA BOŠANA

Od početka 1953. godine radio sam u Elektronskoj industriji – punih dvadeset i pet godina. Paralelno sa tim predavao sam fiziku na Elektrotehničkom, Medicinskom i nekim drugim fakultetima, trideset i jednu godinu, počev od jeseni 1960. godine, odnosno od osnivanja ovih visokoškolskih ustanova u Nišu. U Nišu nikada kao Jevrejin nisam imao nikakvih problema, niti osećao bilo kakav animozitet. U Elektronskoj industriji sam bio istraživač i direktor, i u tom svojstvu putovao na stručna usavršavanja po drugim zemljama.

I, na kraju, da napomenem da sam na početku studija u Beogradu, stanovao kod sestre Magde, a potom u jevrejskom studentskom domu u Kosmajskoj ulici.